27/02/2024

Μνήμη Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή: σκαπανέας, διασώστης, κιβωτός

/ Γνώμες

Image not found or type unknown

Μνήμη Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή: σκαπανέας, διασώστης, κιβωτός

Του π. Ιωάννη Μπούτση, Αρχιδιακόνου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών

Είναι σύνηθες το να σημειώνεται, επ’ ευκαιρία της κοίμησης δημοσίου προσώπου, η εμβέλεια της συνεισφοράς του και το δυσαναπλήρωτο κενό που αφήνει• ενίοτε με τα στοιχεία υπερβολής που ανευρίσκονται στις δημόσιες νεκρολογίες. Όμως στην περίπτωση του Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπερβάλει κανείς, τόσο για την εμβέλεια της συνεισφοράς και κληρονομιάς του όσο και για το όντως δυσαναπλήρωτο κενό. Διότι, ακόμη κι αν πρόκειται για προσωπικότητα που είναι ίσως λιγότερο γνωστή σε ένα ευρύτερο, μέσο κοινό και περισσότερο γνωστή στους παροικούντες την Ιερουσαλήμ (και, όπως θα δούμε, δεν ήταν *μία* η Ιερουσαλήμ του Μανόλη Χατζηγιακουμή, αλλά πολλές), η κληρονομιά που αφήνει πίσω του τυγχάνει καλειδοσκοπικά πολυποίκιλη με δριμύτατα ευρύ τρόπο.

Με την αφετηριακή σκευή του φιλολόγου, ο Μανόλης Χατζηγιακουμής άφησε βαρύ το αποτύπωμά του στη μελέτη του Διονυσίου Σολωμού —με την περίφημη και πρωτοποριακή τότε διδακτορική διατριβή «Νεοελληνικές Πηγές του Σολωμού»— και Κωστή Παλαμά, στη διάσωση της δημώδους ποίησης αλλά και στη νεοελληνική μετάφραση του συνόλου της Οδύσσειας του Ομήρου, έργο από μόνο του ακραία απαιτητικό. Δεν έμεινε όμως στη φιλολογική συνεισφορά, ακόμη κι αν η συμβολή του εκεί θα υπερεπαρκούσε για παραπάνω από μια ζωή: κατέστη διασώστης και σκαπανέας της πατρώας μουσικής κληρονομιάς, τόσο της θύραθεν όσο και της εκκλησιαστικής — με θησαυρίσματα της λαϊκής και δημώδους μουσικής και τραγουδιών, πρωτίστως δε της γενέτειράς του (καθ’ ότι ορμώμενος εξ Ασφενδιού της Κω), αλλά και με τη δόμηση μιας πραγματικής κιβωτού εκκλησιαστικής μουσικής, με ύψιστη διασωστική αξία για τη ζωντανή μας πολιτισμική παράδοση. Παράδοση την οποία υπηρέτησε με τρεις ιδιότητες —σκαπανέας, διασώστης, κιβωτός— σε όλο της το εύρος, από τις φιλολογικές πηγές μέχρι το τραγούδι και την ψαλτική.

Ερευνητής, δάσκαλος, εκδότης. Όχι εκ του ασφαλούς, όχι εκ του γραφείου: ήδη από το 1964 είχε ξεκινήσει την ηχογράφηση της μουσικής παράδοσης της Κω με ένα μικρό φορητό μαγνητόφωνο Grundig TK 23, πόρτα-πόρτα κι από χωριό σε χωριό — εξ ου και η αρχειακή συλλογή «Μουσικός Θησαυρός της Κω», με γλωσσολογικό και μουσικολογικό υπομνηματισμό. Χαρακτηριστική της πολιτισμικής του διφυΐας και της άνεσης στην περιδιάβαση μεταξύ διαφορετικών παραδόσεων είναι η μεταγραφή των τραγουδιών από τον Μανόλη Χατζηγιακουμή τόσο σε βυζαντινή όσο και ευρωπαϊκή μουσική σημειογραφία. Την ίδια εθνογραφική και αποθησαυριστική ζέση για τα πολυτίμητα του λαού μας θα αφιερώσει και στη πατρώα εκκλησιαστική μουσική, με τις εκδοτικές σειρές «Μνημεία Εκκλησιαστικής Μουσικής», «Σύμμεικτα Εκκλησιαστικής Μουσικής», «Αρχείον Εκκλησιαστικής Μουσικής» — και με ηχογραφήσεις εκκλησιαστικών μελών, ιδίως της οθωμανικής περιόδου, από τους μέγιστους τότε εν ζωή ιεροψάλτες μας, όπως τον Θρασύβουλο Στανίτσα. Ευτυχώς για εμάς τους περιλειπομένους, η κιβωτός κληρονομιάς που με τόσο μόχθο έχτισε στέκεται και μετά την κατά σάρκα κοίμησή του, με το «Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων» (https://e-kere.gr/), ιδρυθέν το 1994, κάθε πτυχή του οποίου αποτελεί γηθόσυνη πανήγυρη πολυεπίπεδης πατριδογνωσίας. Κείμενα, βιβλία, χιλιάδες χειρόγραφα, τριψήφιος αριθμός ψηφιακών δίσκων — αποθησαύριση και υπομνηματισμός μαζί.

Το εκτόπισμα του Μανόλη Χατζηγιακουμή, όπως σημειώσαμε ήδη, συνίσταται ακριβώς στο ότι δεν αφιερώθηκε μόνο σε *ένα* πεδίο (είτε π.χ. στη φιλολογία, είτε στη λαϊκή μουσική, είτε στην εκκλησιαστική, είτε μόνο στην διάσωση-αρχειοθέτηση είτε μόνο στη σκαπάνη-έρευνα-υπομνηματισμό) αλλά σε ένα σύνολο πεδίων, κάθε ένα εκ των οποίων θα απαιτούσε μια ζωή για άλλους — αλλά όλα μαζί, ως ψηφίδες, συνθέτουν ένα πραγματικό ψηφιδωτό του καθ’ ημάς πολιτισμού

σε όλη την πολυπλοκότητά του, σε όλη του τη συνέχεια και ενοείδεια μέσα από τις φαινομενικές ασυνέχειες. Δεν θέλω να είμαι εγώ που θα εστιάσω σε μια από τις ψηφίδες, διακινδυνεύοντας έτσι να αποπροσανατολίσω από την εποπτεία του συνόλου και της «μεγάλης εικόνας» του έργου του, δεν μπορώ όμως ως κι εκ της ιδιότητός μου να μην υπογραμμίσω την αναντικατάστατη σημασία του διασωστικού του έργου στην εκκλησιαστική μουσική για την Εκκλησία μας — τόσο για την Εκκλησία της Ελλάδος όσο και για το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, για σύνολο το γένος. Ας θυμηθούμε τα δικά του λόγια, από μια συνέντευξή του: «*η εκκλησιαστική και λειτουργική μουσική του Ελληνισμού είναι ένας από τους πιο σημαντικούς τομείς της καλλιτεχνικής και πνευματικής του έκφρασης. Ένας τομέας όμως εντελώς άγνωστος και παραμελημένος. Συνθέτες, μέλη, μουσικά είδη, όλα συγκροτούν ένα αποκαλυπτικό δημιουργικό πεδίο. Όχι μόνο για τη μεγάλη Βυζαντινή περίοδο, αλλά κυρίως για τα νεώτερα χρόνια, τα χρόνια της λεγόμενης, και τόσο διαβεβλημένης παλαιότερα, Τουρκοκρατίας. Υλικό που σώζεται σήμερα σε 7.000 περίπου μουσικά χειρόγραφα διασκορπισμένα σε όλο τον κόσμο και χρονολογημένα από τον 10ο αιώνα έως το 1820, χρονιά που δημοσιεύεται το πρώτο μουσικό βιβλίο και σε πολυάριθμα, στη συνέχεια, μουσικά έντυπα, από το 1820 κ.εξ. Και όλα αυτά πέρα από τη μεγάλη επίσης προφορική παράδοση…*».

Λένε πως «η Ελλάδα τρώει τα παιδιά της»• και πράγματι, στη ζωή του ο Μανόλης Χατζηγιακουμής αντιμετώπισε μεταξύ άλλων, και αντί για πάνδημη αναγνώριση της εθνικής σημασίας του έργου του, εμπόδια, φθόνο, αποκλεισμούς (κάποτε *και* από μέρη και κύκλους της εκκλησιαστικής ζωής) — *ακριβώς επειδή* το έργο του άνθιζε. Έπρεπε να φτάσουμε στο 2005 για να τιμηθεί από την Ακαδημία Αθηνών με το Αριστείο Γραμμάτων, ενώ πιο πρόσφατα το 2018, σε εποχές που υπήρχαν και αυτές οι προτεραιότητες στον κορυφαίο πολιτειακό θεσμό, τιμήθηκε από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Προκόπη Παυλόπουλο με το παράσημο του Ταξιάρχη του Τάγματος της Τιμής.

Είναι έτσι τα της Πρόνοιας στις ζωές μας, που τύχη αγαθή (μάλλον: προνοία αγαθή) ο Μανόλης Χατζηγιακουμής ετύγχανε επίσης συμφοιτητής του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου — κι έκτοτε φίλος.

Ενδεικτική μόνο η παράθεση κάποιων από τους καρπούς του — και οι αναγνώστες ας σπεύσουν στο «Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων» (

https://e-kere.gr/) για τα περαιτέρω, όχι εν είδει μνημοσύνου μα εν είδει ανάληψης σκυτάλης:

Νεοελληνικά Φιλολογικά Ανάλεκτα. Σολωμός – Παλαμάς – Ερωτόκριτος – Διγενής, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2020.

Ανθολόγιο Οδύσσειας, Αποσπάσματα Μεταφρασμένα, Ραψωδίες Α-Ω, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2016, Ομήρου Οδύσσεια, Εισαγωγή – Κείμενο – Μετάφραση – Σχόλια, Ραψωδίες Α-Ω, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2015, 832 σελ.

Μνημεία – Σύμμεικτα – Αρχείον Εκκλησιαστικής Μουσικής, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2000/2001, σχ. 8ο μικρό, 68 σελ.

Η Εκκλησιαστική Μουσική του Ελληνισμού μετά την Άλωση (1453-1820). Σχεδίασμα Ιστορίας, Κέντρον Ερευνών & Εκδόσεων, Αθήνα 1999, σχ. 8ο, 216 σελ.

Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820. Συμβολή στην έρευνα του Νέου Ελληνισμού, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980, 506 σελ.

Τα Μεσαιωνικά Δημώδη Κείμενα, Συμβολή στη μελέτη και στην έκδοσή τους, τόμ. Α΄, Αθήνα 1977, Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, 264 σελ.

Νεοελληνικές Πηγές του Σολωμού, Κρητική Λογοτεχνία – Δημώδη Μεσαιωνικά Κείμενα – Δημοτική Ποίησις, Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, αρ. 1, Εν Αθήναις 1968, 208 σελ., διδακτορική διατριβή.

Από τον Όμηρο στον Σολωμό και στον Παλαμά, από τα μεσαιωνικά δημώδη κείμενα ως το παραδοσιακό τραγούδι, από τα βάθη της ψαλτικής παράδοσης στον μόχθο της μαγνητοφώνησης, της ηχογράφησης, της μουσικολογικής και ιστορικής

έρευνας, της διάσωσης χειρογράφων, της δόμησης ενός αρχείου ανεκτίμητης αξίας και σπάνιας εμβέλειας. Ερευνητής, δάσκαλος, εκδότης• σκαπανέας, διασώστης, κιβωτός. Εκοιμήθη ένας Μεγάλος του τρόπου μας. Καλή Ανάσταση!

Μετὰ τῶν Ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ, τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ἔνθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη, οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελεύτητος.